

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРЕМЕНЧУЦЬКИЙ ЛЬОТНИЙ КОЛЕДЖ**

Циклова комісія економіки та управління

ТЕКСТ ЛЕКЦІЙ

навчальної дисципліни «Ризикологія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Облік і аудит

За темою №6 «Основні засади управління економічним ризиком»

Харків 2021

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 23.09.21 № 8

СХВАЛЕНО

Методичною радою
Кременчуцького льотного
коледжу
Протокол від 22.09.21 № 2

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 22.09.21 № 8

Розглянуто на засіданні циклової комісії економіки та управління,
протокол від 31.08.21 № 1

Розробники: старший викладач циклової комісії економіки та управління,
к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Харченко М.В.

Рецензенти:

1. Голова циклової комісії економіки та управління к.е.н., спеціаліст вищої категорії, старший викладач – методист Цимбалістова О.А.
2. Викладач циклової комісії управління та адміністрування, к.е.н., спеціаліст вищої категорії, викладач – методист, Пушкарь О.І.

План лекції:

- 1 Принципи управління ризиком
- 2 Основні способи управління економічним ризиком
- 3 Прийняття рішень з урахуванням ризику
- 4 Використання експерименту як чинника зниження ризику
- 5 Таблиця рішень

Рекомендована література:

Основна:

1. Азаренкова Г. М. Аналіз моделювання і управління ризиком (в схемах та прикладах) : навч. посібник / Г. М. Азаренкова. – Львів : Новий світ-2000, 2011. – 240 с.
2. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения: учеб. пособ. – [4-е изд., перераб. и доп.] / Гранатуров В.М. – М.: Издательство «Дело и сервис», 2016. – 288 с.
3. Даниленко А. Очікувані зовнішні фактори розвитку та ризику для української економіки у 2011-2012 роках / А.Даниленко, В. Домрачев // Вісник НБУ, травень 2011. – С. 10 – 15
4. Донець Л. І., Шепеленко О. В., Баранцева С. М., Сергєєва О. В., Веремейчик О. Ф. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків. Навч. посіб. / За заг. ред. Донець Л. І. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 472 с.
5. Попова О.Л. Навчально-методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни «Управління ризиками в інноваційній діяльності». – К. НУБіП України, 2015. – 44 с.\
6. Ризик-менеджмент у фінансовій сфері: навч. посібник / МОН України, Уманський ДПУ імені Павла Тичини; уклад. М.А. Слатвінський. Умань: Візаві, 2017. 395 с.
7. Чорноморченко Н. В. Обґрунтування господарських рішень і оцінювання ризиків : навч.-метод. посібник для сам. вивчення дисц. / Н. В. Чорноморченко, І. С. Іванова, Н. С. Приймак. – Львів : Магнолія-2006, 2010. – 260 с.

Допоміжна:

8. Ковальчук Н.П. Економічні ризики: класифікація, принципи і способи оцінювання / Н.П. Ковальчук // Актуальні проблеми економіки. - №10 (124). – 2011. – С. 31-37.
9. Маховикова Г.А. Анализ и оценка рисков в бизнесе: учебник и практикум / Г.А. Маховикова, Т.Г. Касьяненко. – М.: Юрай, 2013. – 416.
10. Машина Н.І. ”Економічний ризик і методи його вимірювання ”: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003.
11. Мостенська Т. Л. Ризик-менеджмент як інструмент управління господарським ризиком підприємства / Т. Л. Мостенська, Н. С. Скопенко / Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 3 (7). – С. 72– 79.
12. Правдюк Н.Л. Довгострокове іпотечне кредитування в аграрній сфері економіки: можливості та ризики // Економіка АПК. – 2011. - № 11. - С.51-56.

13. Резнікова О.О. Проблеми стійкості України до глобальних ризиків: економічний аспект / О.О. Резнікова // Стратегічні пріоритети, №1(26). – 2013. – С. 61-65.
14. Феленчак Ю.Б. Історичні аспекти формування ризику як категорії суспільних досліджень / Ю.Б. Феленчак // Сталий розвиток економіки. - №1. – 2012. – С. 48-52.
15. Шепеленко О.В. Управління підприємницькими ризиками суб'єкта господарювання/ О.В.Шепеленко // Економічні науки: Вісник ДонНУЕТ. – 2011. - № 4(52), с. 189-199.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

16. Сірік І. П. Методичні підходи до обґрунтування управлінських рішень. Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=623>.
17. Наукова бібліотека ТДАТУ <http://www.tsatu.edu.ua/biblioteka/>
18. ISO 31000 Менеджмент ризиків. URL: <https://www.iso.org/ru/iso31000-risk-management.html>

6.1 Принципи управління ризиком

Управління ризиком покликане забезпечити оптимальне для підприємця співвідношення результатів економічної діяльності та ризику, яким вона обтяжена.

Необхідною умовою для розв'язання проблеми ризику є чітке усвідомлення цілей діяльності фірми.

Виходячи з конкретних цілей, повинні виконуватись збір, обробка та аналіз інформації про зовнішнє середовище, про внутрішні показники фінансової, виробничої, комерційної діяльності фірми в минулому та в поточному періоді, здійснюватися прогнози щодо майбутнього.

Управління ризиком в широкому сенсі – це процес виявлення та оцінки ризиків, а також вибір методів та інструментів управління для оптимізації ризику.

Управління ризиками – це необхідність використовувати в управлінській діяльності різноманітні підходи, процеси, заходи, які дозволяють певною мірою (наскільки це можливо) прогнозувати можливість настання

ризикованих подій і домагатися зниження ступеня ризику до допустимих меж.

Основні принципи процесу управління ризиками:

Принцип максимізації, який передбачає прагнення до найширшого аналізу можливих причин та чинників щодо виникнення ризику, тобто – цей принцип наголошує на необхідності зведення рівня невизначеності до мінімуму.

Принцип мінімізації – означає, що управлінці намагаються звести до мінімуму, по-перше, спектр можливих ризиків, а по-друге, мінімізувати ступінь впливу ризику на свою діяльність.

Принцип адекватності реакції зводиться до того, що необхідно адекватно і швидко реагувати на зміни, які можуть призвести до виникнення ризику.

Принцип прийняття – управлінці (підприємці) можуть прийняти на себе тільки обґрунтований ризик.

6.2 Основні способи управління економічним ризиком

Способи управління ризику, які є найбільш універсальними та використовуваними у практичній діяльності:

1 Уникнення - означає просте ухилення від певного заходу, обтяженого надмірним (катастрофічним) ризиком.

Уникнення ризику для менеджера (інвестора) нерідко означає відмову від прибутку, а це пов'язане з ризиком невикористаних можливостей;

2 Попередження - це досить ефективний засіб, який однак лише в окремих випадках дає змогу зменшити (уникнути) ризик в менеджменті;

3 Прийняття (збереження чи навіть збільшення) - це залишення ризику за менеджером (інвестором), тобто на його відповідальність.

Вкладаючи засоби в певну справу, менеджер має бути впевненим, що є можливості покриття можливих збитків або ж що вони йому не загрожують;

4 Зниження ступеня ризику (оптимізація) - може здійснюватись або шляхом його передачі, тобто *зовнішніми засобами*, або за допомогою внутрішніх ресурсів (самострахування), розподілу фінансових, матеріальних коштів з

урахуванням принципів лімітування, диверсифікації, тобто *внутрішніми засобами*.

До внутрішніх засобів зниження ризику відносять також здобуття додаткової інформації.

Передача ризику здійснюється або шляхом його розподілу, або через механізм зовнішнього страхування.

Розподіл ризику полягає в тому, щоб, наприклад, покласти певну частку відповідальності за ризик на того співучасника реального інвестиційного проекту, який здатний його контролювати краще від інших.

Передача ризику може здійснюватись також шляхом укладення ф'ючерсного контракту.

Ф'ючерси дають змогу передавати ризик несприятливої зміни цін у майбутньому протилежній стороні торговельної угоди.

Найпоширенішою формою передачі ризику є **страхування**.

Суть зовнішнього страхування ризику виражається в тому, що інвестор ладен відмовитися від частини доходів аби уникнути ризику, тобто він ладен заплатити за зниження рівня ризику до нуля.

Узагальнена процедура керування ризиками:

Крок 1. Інформаційно-аналітичний дає можливість оцінити виникнення всієї сукупності ризиків незалежно від того чи зможе апарат управління, чи ні впливати на них у випадку їхньої реалізації.

Крок 2. Ідентифікації, де встановлюються можливі параметри всіх можливих ризиків з урахуванням управлінської діяльності та напрямків діяльності фірми.

Крок 3. Комплексного аналізу ризику (якісного та кількісного) з розрахунком ступеня можливого впливу ризику на функціонування об'єкта керування. Вирішується питання про доцільність займатись певним напрямом діяльності за наявності інформації про вже ідентифіковані ризики. *На цьому кроці ще можливо уникнути ризику, якщо він не задовольняє умовам стратегії фірми, але водночас з'являється ризик невикористаних можливостей.*

Крок 4. Зниження ступеня ризику – планування дій. Ведеться пошук шляхів своєчасного і якісного захисту від недопустимого ризику і розробка

конкретного механізму їх реалізації. Планування дій як для профілактики, так і на випадок реалізації ризику.

Крок 5. Контроль можливої чи наявної ситуації. Виконавши все вище викладене, необхідно контролювати обставини, щоб на певній стадії адекватно відреагувати.

Крок 6. Реалізація програми дій у випадку виникнення ризику. Відбувається реалізація плану дій.

Крок 7. Аналіз, висновки і пропозиції на перспективу. Негативні і позитивні наслідки управлінських рішень формують досвід, який необхідно використовувати в подальшій діяльності.

Успішна реалізація процесу управління ризиками вимагає висококваліфікованої підготовки управлінського персоналу, знання ним закономірностей управлінської діяльності, нових напрямів удосконалення системи управління компанією, фірмою, їх особливостей.

6.3 Прийняття рішень з урахуванням ризику

В залежності від набору ситуаційних факторів здійснюють процес прийняття рішень на основі алгоритмів:

Алгоритм прийняття ризикових рішень у **традиційному менеджменті** може включати такі операції:

- виявлення ризикової проблеми;
- збирання інформації про джерела, особливості ризикотвірних чинників, щодо ступеня вразливості об'єкта ризику до зміни параметрів та ключових змінних, наслідки і збитки породжені впливом ризикотвірних чинників;
- відображення цієї інформації в зручному для аналізу вигляді;
- аналіз інформації про можливі ризики, дослідження вразливості об'єкта, оцінювання обсягів можливих збитків;
- визначення цілей управління у вирішенні ризикової проблеми;
- ідентифікація ризикової проблеми з раніше існуючою практично;
- вивчення прийомів управління ризиками та їх наслідків;
- вибір варіанта дій на підґрунті аналогії та здорового глузду.

Алгоритм прийняття рішень у **системному ризик-менеджменті** може включати такі операції:

- контроль і виявлення ризикової проблеми;
- збирання інформації;
- відображення цієї інформації в зручному для аналізу вигляді;
- аналіз інформації про ризики в системі;
- дослідження співвідношень ризиків окремих елементів системи;
- дослідження співвідношень ризиків різної фізичної природи;
- дослідження співвідношення частоти і складності ризиків окремих елементів;
- генерація переліку можливих наслідків щодо ризиків кожного елемента системи і прогноз ступеня (сили) цих впливів для більш високого ієрархічного рівня системи;
- оцінювання і верифікація варіантів рішень;
- прийняття, оформлення, доведення до відома виконавців, виконання, контроль за виконанням рішень.

Алгоритм прийняття рішень у ситуаційному ризик-менеджменті може включати такі операції:

- виявлення (ідентифікація) ризикової проблеми;
- збирання інформації про ризики, небажані чинники, вразливість щодо ризику в конкретній ситуації;
- відображення інформації в зручному для аналізу вигляді;
- аналіз наявної інформації про ризики стосовно кожної з можливих ситуацій (джерела, об'єкти ризику; можливі впливи; прогноз їх ефективності);
- діагностика проблеми і ранжування ризиків виокремлених з урахуванням доступних ресурсів;
- розробка критерію оцінювання ефективності управління ризиками в конкретній ситуації;
- верифікація і оцінювання ризикових рішень;
- прийняття, оформлення, доведення до виконавців, виконання, контроль виконання рішень;

6.4 Використання експерименту як чинника зниження ризику

Важливим інструментом зниження ризику в діяльності підприємця, менеджера, особливо, в умовах перехідної економіки може бути **експеримент**.

Він може передувати розробці управлінського рішення, проводитись у процесі розробки рішення або бути результатом такого рішення.

У процесі розроблення управлінського рішення експерименти можуть проводитись в такому порядку: уявний експеримент (верифікація експертом), математичне моделювання, натурні дії з реальними об'єктами.

Використання напівнатурних чи математичних моделей дозволяє знизити не тільки ризик, а й затрати на експерименти та отримати нові знання про об'єкт дослідження.

З огляду на економічну ефективність це дозволяє у проведенні маркетингової стратегії:

- знизити ризик вивчення – ризик помилок, пов'язаних з неправильними уявленнями про об'єкт управління;
- знизити ризик дії – ризик помилок управління маркетинговою стратегією фірми;
- забезпечити більш ранній, порівняно з конкурентами, вихід товару на ринок (це призводить до збільшення періоду монопольного положення товару на ринку, з відповідною можливістю встановлення монопольно високої ціни на цей товар, до моменту появи товару конкурентів);
- знизити собівартість товару, що розширює діапазон зниження цін, забезпечує більшу фінансову стійкість виробника товару в конкурентній боротьбі.

6.5 Таблиця рішень

Приймаючи рішення щодо обрання способу управління ризиком, слід враховувати насамперед можливий рівень збитків та ймовірність реалізації певного типу ризику.

Класифікуючи ризики на основі ймовірності їх реалізації та обсягів можливих збитків, можна виділити 2 граничних типи:

1. Ризики, які спричиняють окремі незначні збитки, що мають тенденцію повторюватися ($p_i \rightarrow 1$).
2. Ризики, наслідком яких є катастрофічні за обсягом збитки, ймовірність реалізації яких незначна.

Градація	Близька до нуля	Низька	Невелика	Середня	Велика	Близька до
----------	-----------------	--------	----------	---------	--------	------------

ймовірностей / рівня збитків (грн.)						одиниці
Незначні (від 0 до A ₁)	Прийняття ризику				Прийняття ризику чи створення резервів (запасів)	
Малі (від A ₁ до A ₂)	Створення резервів, запасів					
Помірковані (від A ₂ до A ₃)	Створення резервів, запасів		Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризику			Уникненн я ризику
Середні (від A ₃ до A ₄)	Зовнішнє страхування чи (і) розподіл ризику				Уникнення ризику	
Великі (від A ₄ до A ₅)	Зовнішнє страхування чи розподіл ризику			Уникнення ризику		
Катастрофічні (>A ₅)	Зовнішнє страхування чи (та) розподіл ризику		Уникнення ризику			

Якщо в першому випадку доцільне прийняття ризику з його оптимізуванням шляхом створення резервів коштів, то другий випадок є класичним прикладом ризику, який доцільно передавати страховику (в окремих випадках доцільно застосовувати розподіл ризику).

Більшість ризиків, які загрожують економічній діяльності, є проміжними варіантами порівняно з наведеними вище.

Природно, що кожна компанія може прийняти свою градацію рівнів збитків та імовірностей збитків на підставі досліджень та експертних оцінок і будувати свою таблицю рішень.

В реальному житті доцільно використовувати поєднання окремих способів зниження ризику, комбінуючи зовнішні та внутрішні методи оптимізації ризику.